

ESTRUCTURA VIÀRIA DEL TERME DE SANTA MARIA DEL CAMÍ A L'ÈPOCA CLÀSSICA

J. Antoni Borràs Seguí

XXI Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Santa Maria del Camí, 2008

INTRODUCCIÓ

El terme municipal de Santa Maria del Camí té una xarxa de camins i carreteres que es presenta força extensa i no poc complexa, per aquest motiu resulta difícil trobar un patró d'interpretació que els pugui encaixar en un sistema unitari. Es precisament aquesta tasca, de reconeixement d'un patró sota el qual s'integra aquesta xarxa de camins i determinació de la seva existència real, el motiu que ens reuneix aquí avui.

A resultes dels treballs d'investigació sobre l'ordenament del territori a la Mallorca clàssica que estic duent a terme en el transcurs del desenvolupament de la meua tesi doctoral al departament de Ciències de la Terra de la Universitat de les Illes Balears, s'han pogut detectar una sèrie de traces amb orientacions que semblen predeterminades per un model preestablert en el moment en què es varen traçar i executar.

L'any 1963 l'estudiós Florent Ulrix va publicar a la revista *Latomus* un article que aquí ens interessa: «*Recherches sur la méthode de traçage des routes romaines*». Aquest erudit de l'època que ens ocupa; «la Clàssica», va apreciar un fet que es repetia a diversos llocs que quedaren sota el control dels romans, i per tant, sota el sistema d'ordenar el territori que varen aplicar els seus agrimensors i estrategs. Així, Ulrix va observar, amb els minsos mitjans de què disposava en comparació als actuals, que en el traçat de les grans vies de comunicació romanes existia una geometria i simbologia

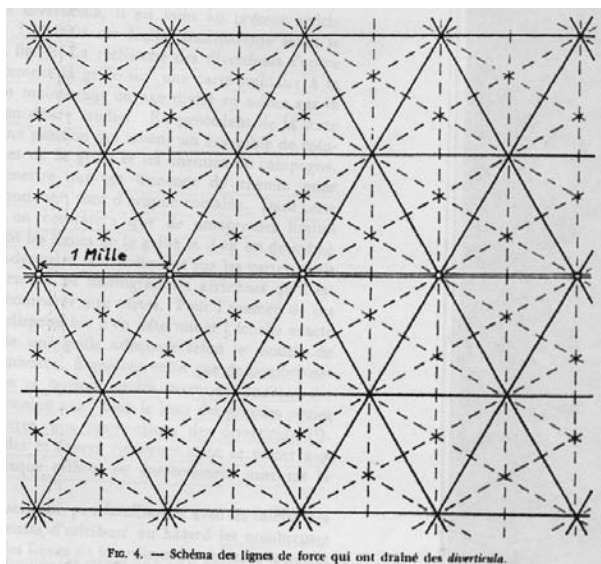

Figura 1. Xarxa dibuixada per Ulrix a «*Recherches sur la méthode de traçage des routes romaines*»

rigorosa. Algunes tenien dues vies secundàries paral·leles, una a cada costat, i tot un seguit de petits camins, els *diverticulum*, que formaven 60 graus amb el principal¹, lligant així les tres vies paral·leles cada milla romana. Formaven una xarxa de triangles equilàters, amb els tres costats de la mateixa longitud, que estructurava el territori² (Figura 1).

Per altra banda sabem, del text extret del treball sobre Lucus Augusti realitzat per l'arquitecte Sánchez-Montaña, C., especialitzat en Projectes, Història i Urbanisme a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, que l'amistat entre dos dels més importants personatges de l'època, els joves Octavi i Agrippa (del qual l'autor defensa la hipòtesi que el geògraf i l'arquitecte coetani Marc Vitruvi «*Marcus Vitruvius Pollio*» foren en realitat la mateixa persona) es va començar a forjar a l'Acadèmia d'Apol·lònia, fundada per Anaximandre a Macedònia³ cinc segles abans, l'aprenentatge que hi van realitzar els va permetre escometre la seva tasca des del coneixement directe de la tradició primordial; la Ciència Sagrada va ser l'instrument per a la seva conquesta, la seva comesa va ser fer que tornés l'Ordre i l'Harmonia a la ciutat, el territori en el nostre cas, sent aquesta la representació de la Cosmogonia.

Figura 2 . La línia del decumanus d'Agrippa sobre l'imperi d'August unint l'orient amb l'occident deixant, Roma al centre geomètric.

Marc Agrippa l'any 26 aC va ser l'autor d'un mapa geogràfic monumental que es va exposar en el Camp de Mart de Roma, segons instruccions d'Octavi August.

En el moment que es va realitzar el mapa monumental, Roma era l'eix del món (Figura 2). El seu emplaçament determinava, no solament un centre geomètric dintre de l'Imperi, sinó el Centre del Món com a lloc sagrat. Aquesta conquesta de l'emperador és la que el «*Orbis Terrarum*» mostra, la cosmogonia que explica el nou

1 ALBERCH I FUGUERAS, Ramon; VIÑAS I PARRAMON, Joan: «Jafre», Quaderns de la Revista de Girona, 83 (1999), pàgines 10 - 11. Alguns erudits parlen d'una geometria rigorosa en el traçat de les grans vies de comunicació. Afirment que tenien dues vies secundàries paral·leles, una a cada costat, i tot un seguit de petits camins, els *diverticulum*, que formaven 60 graus amb el principal lligant les tres vies paral·leles cada milla romana. Així, formaven una xarxa de triangles, amb els tres costats de la mateixa longitud, que estructurava el territori. Basat en ULRICH, Florent, «*Recherches sur la méthode de traçage des routes romaines*», a: *Latomus* 22 (1963), S. 157-180.

2 Ulrich també va detectar que en els punts de creuament d'aquestes vies es formaven uns nodes que va anomenar «Carrusel» on posteriorment sovint es desenvolupaven les ciutats o els pobles. És el cas del poble d'Inca i també el de Santa Maria, on aquest «carrusel» es pot apreciar en tota nitidesa en el traçat de les seves vies de comunicació en direccions exactament coincidents amb l'esquema que va comprovar utilitzaven els romans per ordenar el territori.

3 Val a dir que, Anaximandre fou membre de l'escola de Milet abans de la seva desaparició entre els anys 610 aC id., 545 aC, i va calcular el perímetre de la terra, la qual ja considerava era esfèrica amb un error de tan sols 1%.

món romà als ciutadans de l'imperi. No oblidem que l'encàrrec va ser pensat per a ser exposat de manera pública davant els ciutadans de tot el món romà, i que és també en aquest moment quan August disposà de l'erecció d'una pedra miliar orada (*miliarium aureum*) com a símbol que Roma és el Nou Centre del Món.

Per tant un coneixement que perdurà al llarg de molts de segles fins a l'època romana, i sospitem que molt posteriorment fins a l'època Bizantina.

Així, un cop vista aquesta manera d'actuar en els afers d'ordenar el territori a nivell global, no ens ha de sorprendre que utilitzessin aquests coneixements per ordenar els territoris conquerits, tant a nivell agrari amb les centuriacions com a nivell del viari que permetria la distribució dels productes conreats (essencialment vinya i cereals).

EL TRAÇAT VIARI

Reprement les paraules d'Ulrix, s'ha pogut observar que el camí del raiguer, que recorre tota la vessant sud de la Serra de Tramuntana, ben bé podria ser la via principal sobre la qual va desenvolupar-se, ja bé de manera parcial o a saber si total, els seus camins paral·lels (dels quals s'han pogut detectar no pocs trams al llarg del seu recorregut) i la xarxa de triangles equilàters que aquest autor cita en el seu esquema teòric d'ordenació del territori en època romana. En el cas del camí del Raiguer ho corrobora l'existència, sota o a la vora del mateix, de gran quantitat de jaciments d'època romana possiblement del tipus Viles. El mateix camí del Raiguer que passa vorejant l'actual nucli urbà de Santa Maria, i unia les dues colònies de dret romà que coneixem a Mallorca; la ciutat de Palma i de Pol·lència.

És precisament vora el municipi de Santa Maria del Camí que trobem un dels camins que ens interessin en aquest treball, es tracta del camí de sa Bomba. Un camí del qual vaig realitzar un treball previ a aquesta ponència, en el qual es varen analitzar les seves característiques materials més rellevants, de les quals cal destacar la seva elaboració a base de bolls, extrets del torrent que es troba a la vora, encastats amb una extraordinària factura i precisió, i que queda perfectament integrat sota una d'aquestes paral·leles a l'eix principal sota el que es va materialitzar.

En aquest punt, el camí del Raiguer es desvia per anar a cercar el pas més avinent que hi ha a la zona; és a dir, vorejant el torrent. La casualitat ha fet que l'únic tram que es conserva íntegrament d'aquesta via principal, estigui orientat segons la direcció general de tot l'eix principal citat anteriorment, o camí del Raiguer; és a dir 60° respecte al nord solar⁴.

Tot i haver localitzat en altres zones molts altres *diverticulum* amb l'orientació del nord solar, aquí citarem els *diverticulum* que hem pogut distingir al terme de Santa Maria del Camí. Dos d'aquests, separats uns 200 m, van a trobar-se amb el camí del Raiguer (formant 60° amb ell o l'eix principal sobre el qual hem dit que es desenvolupa), però queden

⁴ Aquesta orientació del nord solar, per altra banda és la que més fàcilment s'estableix amb uns mitjans tan arcaics com són una estaca clavada al terra fent-la servir de centre des d'on traçar amb cordell un cercle dibuixat també a terra. On l'ombra de l'estaca es creua amb el cercle es marquen dos punts que ens indiquen l'orientació de l'est-oest, i perpendicular a aquesta obtenim la direcció nord-sud solar.

Figura 3. Blanc; direccions teòriques, vermell; arrodoniment de l'angle, Groc; eix principal «EP».

interromputs a un costat per la zona elevada que existeix en la zona de Ca na Floreta, i per l'altre a la seva intersecció amb el traçat de la via del tren, però un d'ells és materialitzada en una traça parcel·lària a l'altre costat de la via, la qual es pot seguir segons aquesta orientació fins creuar-se amb l'actual camí del Raiguer. Veurem com el primer té una rèplica més al nord que serveix per accedir al comellar des Cabàs on es troba un dels jaciments romans del terme. De la mateixa manera podem trobar-ne un altre de paral·lel que dona accés al comellar de Can Morro.

És precisament en aquest punt de creuament on el camí del Raiguer comença a desviar-se en un brançal que forma 30° respecte al traçat general de l'eix principal. Ens hem de fixar bé, ja que quan es produeixen aquets girs els camins tendeixen a arrodonir els angles (Figura 3)⁵, i hem de cercar la coincidència exacta uns 800m més enllà (fletxa superior de la imatge) en el tram conegut amb el nom de camí de Ca

na Cili⁶ (carretera Ma2021). Sobre aquest camí es superposa exactament al llarg d'uns 1000 m, fins a creuar-se amb el camí de Coanegra que va ser traçat perpendicularment a l'eix principal.

Seguidament els dos trams (el de Coanegra i el de Ca na Cili) reprenen junts la direcció del nord solar per dirigir-se a Son Torrella i endinsar-se al comellar de Coanegra. A l'altura de Son Torrella es produeix una bifurcació novament sobre la direcció de l'eix principal. En

5 Sovint podem observar que les vies actuals tendeixen a arrodonir els angles (Figura 2) que marquen aquestes direccions preestablertes segons l'esquema d'Ulrix. Al mateix temps quan s'interposa un turó o puig, les vies l'esquiven però mantenen invariable el punt d'origen i el de destinació, aquest darrer cas és el que passa amb l'últim tram d'arribada a la vall d'Alaró, quan la carretera esquiva el turó que s'interposa en el seu camí (Figura 3). Quan una via es creuada per una altra via traçada més recentment, els extrems tallats de la més antiga cerquen la mínima distància en el seu acostament a la nova via, desviant-se així del l'eix sota el qual es varen traçar, però mantenint-se la resta del traçat en punts no molt llunyans (Figura 5).

6 Aquest topònim es repeteix, amb una variació formada per el prefix -si- i substitució de la -c per la -s a la finca de Can Sisili. En aquest punt del llogaret conegut amb el nom es Coscois es pot veure com la carretera que uneix el camí de Muro a Palma amb el cementiri, té una orientació exacta de 45° amb l'eix principal. De fet, es tracta d'un tram curt d'uns 1300 m que podria no ser considerat si no fora per la seva superposició exacta sota un eix amb aquesta mateixa direcció d'un altre tram localitzat al nord de Son Reus (Bunyola) que es desenvolupa amb una considerable longitud d'uns 3740 m. Aquest eix, a més, passa quan s'intersecta amb l'eix principal, ben per sobre d'un jaciment romà que es troba a la finca de Son Sureda. Can Escardoria és un altre topònim que es troba ja al terme de Marratxinet i a la vora del camí de Muro a Palma, i que també el podem trobar al costat de Santa Maria al peu del puig on es troba el llogaret des Coscois amb el nom d'Escardona, l'arrel dels quals podríem trobar en el vocable llatí de *Escarius* -a -um que significa comestible o pertanyent a menjar.

aquest tram trobem les restes d'un altre camí empedrat que guarda una similitud formal clara amb el camí de Sa Bomba, però aquest cop de 4 passes d'ample i de separació entre faixes transversals que forma una retícula quadrangular de directriu lineal, mentre que en el cas del camí de Sa Bomba aquesta retícula mesura 5 x 5 passes. Novament ens trobem un tram de camí empedrat, aquest cop en la desviació de l'eix principal, però a la vista de la seva factura manco depurada, tal volta ens indica, sigui una copia posterior a l'època clàssica.

Posteriorment es torna a produir un gir a 30° i una superposició amb la carretera actual al llarg d'uns 685 m, direcció que la carretera es separa per la presència del puig (Figura 4); però que a la destinació es tornen a superposar just a l'entrada del poble d'Alaró.

Resulta que aquest camí que coincideix amb l'actual carretera Ma2021 i tram de la Ma3015, que des del sud i començant a la rotonda que l'uneix actualment amb l'autopista fins a l'entrada d'Alaró, es desenvolupa sota una línia teòrica que forma 30° exactes amb l'eix principal.(Figura 4)

Un altre camí que porta aquesta mateixa direcció de 30° respecte a l'eix principal és el tram de camí que es troba al terme de Marratxinet, i que perllongat uneix la capella d'aquest llogaret⁷ amb l'església de Sant Marçal. Sabem que aquesta església és força moderna, (construïda entre els segles XVII i XVIII per Lluç Mesquida) però també és conegut un jaciment⁸ que es troba parcialment sota és d'època romana, possiblement un assentament tipus vila. A l'altre extrem ja dins del terme de Santa Maria, la prolongació del camí que estem definint va a parar a una zona coneguda com es Rafal on podem trobar una altra traça perpendicular d'una longitud igual a banda i banda. Per tant, tant la vila romana que es troba en un extrem, com la coincidència en la direcció de l'eix de la via que uneix Santa Maria amb Alaró, i amb el fet que es creui en el punt mig de la traça perpendicular associada a ell, donen un triple grau de validesa com a via traçada originàriament en època romana.

Figura 4. Darrer tram en arribar a Alaró pel coll de sa Creueta. En blanc línia teòrica i en vermell traçat real.

⁷ La primera parròquia de la qual és té constància a l'actual municipi de Marratxí és la de Santa Maria de Marratxí fundada en el segle XIII, concretament l'any 1248, encara que en l'actualitat, el principal temple religiós és l'església de Sant Marçal. L'any 1864, coincidint amb el canvi de parròquia, l'alcaldia es traslladà des del seu lloc original, que era Marratxinet, a Sa Cabaneta, lloc on actualment segueix situada.

⁸ S'ha pogut apreciar com en moltes ocasions aquets jaciments del tipus vila romana, igual que el cas que ens ocupa aquí, foren fortificats o resguardats per un recinte emmurallat de planta en forma de triangle equilàter, a base de murs de pedra en sec. És el cas de moltes d'aquestes viles de les quals avui dia podem observar de manera parcial o íntegra, com és el cas dels jaciments de Bellveure i Morneta de Binissaïem

Hem parlat molt de passada del camí de Coanegra, nom que, sens dubte, és una derivació de Cova Negra que en el temps que tractem seria *Cauda Nigra*. Nom, per altra banda, molt comú en altres indrets romanitzats, que determinava l'existència d'una cova tal volta fosca⁹. Cova que, primerament, ens vàrem decantar per identificar amb l'avenc de Son Pou, però que a la vista de la manca de restes en aquest avenc i l'existència d'una altra cova més avinent situada a la vora de Son Berenguer (nom que prengué de Berenguer Far l'any 1494) i associada a un camí també d'empedrat molt rústic, ens inclinem a pensar, malgrat no hem pogut accedir-hi ja que es troba tapiada, que s'hi podrien localitzar inscripcions «*Tituli Picti*» d'aquest cristianisme incipient d'època tardoromana que es donen en aquets altres llocs d'arrel toponímica idèntica.

El camí de Coanegra, com hem dit, fou traçat ortogonalment a l'eix principal i que arrodoneix el seu recorregut quan gira en sentit nord solar. Paral·lel a aquest camí es troba un important carrer del poble de Santa Maria que a la sortida del poble ve a coincidir amb la carretera Ma-3010 que tractarem seguidament. Es tracta de la prolongació dels carrers de sa Matança, del Batle Gabriel Bibiloni i del Batle Pere J. Jaume. En creuar-se aquests carrers amb el carrer ortogonal de Jaume I i la seva continuació sobre l'avinguda de Josep Verd Sastre, ho fan en un punt que ocupa un lloc de centralitat en les dues antigues centúries de 160 x 160 actus¹⁰, que es correspondrien amb l'actual terme allargassat del poble. És a dir, aquests primers carrers (sota la carretera Ma-3010) coincidirien amb la divisió de les centúries en dues meitats segons la direcció dels cardines, i el decumanus que les separa es correspondria amb el de Jaume I i la seva continuació en l'avinguda de Josep Verd i Sastre (o Plaça d'A Torrens).

De fet, l'actual perímetre del casc urbà de Santa Maria del Camí es pot inscriure en un quadrat que té per centre aquest creuament. Aquest quadrat és conformat, al nord, pels carrers de J. Alcover, plaça de Jaume II i carrer de Ca n'Adrià que pega a l'antiquíssim pou de Sa Sínia¹¹. A l'est queda conformat per la sèquia que baixava des del comellar de Coanegra per la vora del camí que ha pres el seu nom. Al sud, el quadrat queda definit pels carrers de Mossèn Joan Vich i de Joan Mesquida (o camí de Muro a Palma). I finalment, a l'oest i de manera incompleta es materialitza la meitat d'aquest costat en el carrer del Batle Andreu Bestard. Si agafem aquest darrer carrer com a eix de simetria podem dibuixar un altre quadrat d'idèntiques dimensions que queda conformat al nord i al sud per la perllongació (al nord incomplet a causa del gir que fa la carretera de Palma) i a l'oest per una traça parcel·lària. De la mateixa manera fent simetria prenent com a eix el camí de Muro

9 A. González Blanco, «Los textos de la Cueva Negra. Del descubrimiento a su lectura y estudio» a A. González Blanco – M. Mayer – A.U. Stylow, *La Cueva Negra de Fortuna Murcia y sus tituli picti. Un santuario de época romana (homenatge al prof. D. Sebastià Mariner Bigorra). Antigüedad y Cristianismo (Monografías históricas sobre la Antigüedad Tardía, IV)*, Murcia 1987, 15-27; id., «Historia de la investigación», a A. González Blanco, M. Mayer Olivé, A.U. Stylow, R. González Fernández (eds.), *El Balneario romano y la Cueva Negra de Fortuna (Murcia). Homenatge al prof. Ph. Rahtz. Antigüedad y Cristianismo (Monografías históricas sobre la Antigüedad Tardía XIII)*, Murcia, 1996, 13-19.

10 20 Actus són l'equivalent a 710,5 m, o el que és el mateix 1 actus equivalen a 35,52 m.

11 Pou que es troba sota el costat nord del quadrat que estem definint i donat que com veurem el seus costats mesuren uns 700 m, i que per altra banda és una mesura semblant als 20 actus que tenien les unitats parcel·laries agràries en època romana. Hem de pensar que realment aquest pou va ser executat en aquesta època, o en tot cas reaprofitat, si realment és anterior, de l'època talaiòtica, com es creu actualment.

a Palma obtenim altres dos quadrats delimitats al sud per una traça parcel·lària tangent a l'actual autopista sobre la qual es desenvolupa a banda i banda de la prolongació del carrer d'A. Bestard citat anteriorment.

Així, obtenim quatre quadrats, un dels quals és ocupat per la trama urbana del poble i queda situat ben al mig de les dues centúries proposades com a germen de l'actual municipi. Tots ells de costat aproximat als 700 m i per tant de mesura molt propera al costat de 20 actus que tenia la unitat agrària dels camps romans. La perllongació d'una de les diagonals d'aquest quadrat, la que es dirigeix en sentit nord-est, se superposa en el seu traçat sobre un lloc de la possessió de Can Moragues¹² on s'ha trobat ceràmica de l'època, i més important, sobre l'església paleocristiana de Cas Frares.

En aquest mateix treball citat anteriorment, també es varen descriure altres dos camins, un dels quals també seguia l'orientació del nord solar i que es troba avui dia soterrat. Aflorava en la seva intersecció amb l'anterior traçat de la carretera de Sencelles. I dic, aflorava perquè les obres dutes a terme recentment, malgrat es va donar avís a Patrimoni, han eliminat el mur de pedra en sec (certament rústic i antic) que es trobava a sobre de la secció de camí que aflorava en aquest punt. Tot i així, es pot apreciar, encara ara, com aquest aflorament format per còdols rodats i fragments de pedra calcària parcialment calcinada, té continuïtat sota els camps de conreu, ja que en aquets mateixos, i sota de la trajectòria teòrica del camí, hi ha abundància del material artificial descrit.

Paral·leles a aquest camí, orientats segons el nord solar, es poden apreciar avui dia dues traces parcel·làries, una de les quals es dirigeix a una tanca totalment quadrada situada a la part posterior de la possessió de Son Seguí, i l'altra remunta el puig que agafa el nom de la possessió per dirigir-se directament pel mig de la garriga a l'ermita, que es troba al punt més alt i amb molt bona visibilitat sobre el pla de Palma i el pla que es forma a Santa Maria del Camí. Tots aquets camins i traces orientats al nord solar queden cosits per un camí orientat est-oest certament antic i delimitat per unes lloses de pedra calcària encastades al terreny pel seu cantell¹³. Posteriorment a aquest camí transversal gira en una direcció, aproximadament, perpendicular a l'eix principal per endinsar-se en el comellar que es forma entre els puigs de Son Seguí i el de Santa Eugènia, que malgrat es perd, tot fa suposar, en tota seguretat, que antigament continuava fins a la carretera de Sineu tot recte i sense interrupció.

L'altre camí, també amb un empedrat similar al del camí de sa Bomba, és el que discorre per l'altre costat de les cases de Son Seguí, que arrancant en un primer tram inicial des d'aquest punt, en una direcció exacta de 30° respecte a l'eix principal, discorre

12 Can Moragues queda relacionat amb altres dos jaciments de l'època; el de Son Credo i el de Son Llaüt els tres queden pràcticament alineats sobre un eix perpendicular a l'eix principal (els dos extrems Son Credo i Son Llaüt es desplacen a banda i banda d'aquest eix un centenar de metres). Al mateix temps la distància que separa aquest eix del costat més proper del quadrat (de 20 x 20 actus) que hem dit conforma la trama urbana del poble de Santa Maria, és també de 20 actus (uns 1400 m), i la distància d'aquest eix al costat més proper del perímetre de la centúria és de 1/6 de la mesura del costat de la centúria. Es Cabàs és un altre jaciment d'època romana del municipi, que queda pràcticament alineat amb l'eix longitudinal, i passa pel centre de les dues centúries proposades.

13 Resulta lògic pensar que per parcel·lar o traçar alguna línia sobre el territori, la primera tasca a realitzar sigui alinear unes pedres, que posteriorment es consolidaven amb unes lloses clavades de cantell (en aquest cas molt ben treballades), per definitivament realitzar la resta de marge de pedra en sec a sobre. Aquesta es una manera d'actuar que es pot veure en els marges més antics i rústics que trobem també a la zona de Santa Eugènia a Mallorca, i a altres indrets com a Formentera.

Figura 5. Es pot apreciar com els dos trams en què queda dividida la carretera de Santa Eugènia que discorre sota l'eix de 60° (en blanc) cerquen la mínima distància en el seu acostament a la de Sencelles.

posteriorment dins la garriga del puig. Aquest camí té per destinació, per un costat la carretera de Sineu vorejant la seva ermita i esvaint-se abans d'arribar a la possessió de Son Tano, i per l'altre costat es dirigeix a la població de Pòrtol en una doble ramificació.

En direcció a Pòrtol aquest tram es creua ortogonalment amb el camí rural que es forma en la tangent d'un revolt de l'actual carretera Ma 3010 que es dirigeix des de Santa M^a a aquesta població. Aquesta carretera, de fet, es desenvolupa en trams alternats segons les direccions del nord solar, i a 30° i perpendiculars a l'eix principal.

Aquest camí rural per l'altra banda discorre tot recte fins que es perd arribant al puig al costat de Puntiró.

El desviament que es dirigeix a la carretera de Sineu, ho fa en una direcció preferent perpendicular a l'eix principal, però de manera sinuosa. Arribat a l'indret de l'ermita es produeix una altra bifurcació d'aquest tram; una perpendicular (és a dir paral·lela a l'eix principal) que es dirigeix a l'ermita de Son Seguí de manera sinuosa i ascendent, i l'altra que discorre per la garriga sinuosament en sentit primer a Son Tano (en un tram parcialment esborrat que forma 60° amb què es dirigeix a l'ermita) i seguidament es dirigeix tot recte a ses Olleries; i retrocedint (ja que es troba esborrada la seva presumible connexió directa amb la carretera de Sineu, encara que molt possiblement existent en l'època clàssica) pel carrer principal d'aquest llogaret, pertanyent a Santa Eugènia, es connecta finalment amb la carretera de Sineu.

Un altre eix fonamental en l'ordenació de la trama urbana del poble que ens ocupa és la carretera de Bunyola. Aquesta carretera entra al casc urbà en una direcció que forma 60° amb l'eix principal, i per tant

Figura 6. Municipi de Cesena al Pice Italià ocupat per la tribu Velina a la qual va pertànyer Quint Cecili Metel.

Figura 7. Esquema general de les traces exposades. En groc les dues centúries de 160 actus de costat, en vermell la divisió en quadrants de les centúries i el traçat del camí del Raiguer, en blau la divisió de l'espai agrari en 4 actus, en cian les diagonals de les centúries, en morat l'eix virtual del camí d'Alaró, i en blanc la resta de xarxa viària que suposem d'origen romà.

en direcció perpendicular a l'eix d'Alaró descrit anteriorment, de la qual es pot reprendre la seva trajectòria a l'altre costat del poble sortint en direcció a Santa Eugènia. En aquest punt trobem dues carreteres; la que es dirigeix pròpiament a Santa Eugènia amb aquesta mateixa orientació de 60°, i la bifurcació que transcorre amb una direcció exactament paral·lela a la carretera de Sineu, i es dirigeix en sentit al camí de Muro que es desenvolupa al llarg d'uns 7600 m paral·lelament a l'eix principal.

Per tant aquest eix virtual que forma 60° respecte a l'eix principal, també segueix l'esquema d'Ulrix, i queda materialitzat a banda i banda del nucli urbà de Santa Maria per la carretera de Bunyola a un costat i la de Santa Eugènia a l'altre. De fet, en la intersecció que

es produeix entre aquest darrer tram que es dirigeix fins a Santa Eugènia i la carretera de Sencelles, es pot apreciar com la carretera de Sencelles, probablement posterior, provocà un trencament de la carretera de Santa Eugènia que conformaria l'antic camí romà, provocant un desviament en el seu traçat que van a cercar la carretera de Sencelles amb la mínima distància (Figura 5)

CONCLUSIONS

Tot plegat dona ordre i coherència a la trama urbana que se'ns presenta avui dia al poble de Santa Maria, especialment pel que fa referència al que intuïtivament es pot interpretar com un traçat ortogonal a partir de la direcció dels dos carrers principals citats anteriorment que conformen l'espina dorsal d'aquesta trama. Trama que respon, clarament, a les direccions principals de centuriació que utilitzaren els romans per ordenar el territori mallorquí segons l'estudi territorial que s'està desenvolupant arreu de tot Mallorca, i que queda plasmada en el quadrat dividit en 4 quadrants de dimensions aproximades a l'actus de 710 m de costat. Aquesta mesura que s'utilitzava a l'època clàssica per la divisió del territori agrari. Un exemple molt clar i genuí d'aquesta divisió del sòl la podem contemplar

al municipi italià de Cesena¹⁴ (*Figura 6*), però en aquest cas orientada segons la direcció nord solar (i la seva ortogonal est-oest), entre 700 i 705 m de costat, a diferència del nostre cas en què es gira 60° per arrencar-se a la Serra de Tramuntana i d'uns escassos 700 m de costat¹⁵.

La primera ramificació que des del camí empedrat de Son Seguí es dirigeix a Pòrtol queda sota la divisió de la centúria en dues meitats segons la direcció paral·lela a l'eix principal.

El tram del camí del Raiguer que es troba al nord del casc urbà queda situat ben bé al mig d'un dels quadrats dels quatre que divideixen la centúria situada més al nord, la qual cosa fa que quedi integrat perfectament en l'esquema geomètric conformat per la xarxa ortogonal de centuriació que s'ha pogut detectar a l'estudi de més llarg abast sobre el territori mallorquí citat anteriorment (*Figura 7*).

A la vista de la gran quantitat de camins que encaixen en l'esquema de l'estructura viària proposada per Ulrix datable en època romana al municipi de Santa Maria del Camí, ens permet entendre l'origen del qualificatiu de «camí» que precedeix el nom de la Santa Maria que els cristians catalans utilitzaren per anomenar el poble.

La distància que separa l'actual carretera de Palma-Alcúdia (agafant de referència el tram que sembla més genuí al seu pas vora el poble de Binissalem) i el camí de Muro en

Figura 8. Situació de l'eix principal sota el qual es desenvolupa majoritàriament el camí del Raiguer (al nord en vermell), La carretera Palma-Alcúdia (en blanc i continua en blau), Camí de Muro en blanc i Morelló (al sud en blanc). El primer i segon separats ¼ de centúria i els altres tres ½ de centúria.

direcció oposada a Palma, és exactament igual a la meitat del costat de la centúria proposada. La mateixa distància que separa amb aclaparadora exactitud el camí de Muro i el de Morelló al seu pas per Sencelles (carrers de Sor Fracinaina Cirer i d'Antoni Maura), que es repeteix en la situació del tram del camí del Raiguer que corre per darrere del poble de Santa Maria però aquest a una distància tan sols d'un quart de centúria. Tots tres trams primers (Palma-Alcúdia, Muro i Morelló) lleugerament desplaçats una mateixa distància d'uns 200 m al sud-oest respecte de la centúria proposada.

14 Podem observar la similitud de la trama urbana d'aquest municipi amb la del poble mallorquí de Sencelles que igualment va néixer en el creuament dels eixos de centuriació. Aquest fet ve corroborat, a més, per la clara referència llatina del seu topònim Sencelles = Cent Cel·les.

15 Aquesta mateixa orientació, però, la podem trobar en altres territoris colonitzats pels romans, com és el cas de la ciutat de Tunísia on podem trobar aquest mateix tipus de parcel·lació de 715 m de costat en aquest cas, però orientada a 60° respecte al nord solar com ocorre a Mallorca.

Quedant, per tant, els quatre trams clarament vinculats a l'esquema proposat (Figura 8).

La forma allargassada del territori que pertany avui dia al municipi de Santa Maria del Camí, que com és sabut va tocar després del repartiment a Bernat de Santa Eugènia, encaixa amb l'estructura de les dues centúries proposades que el precediren i el conformaren, encara que per a completar aquestes centúries caldria afegir-hi els llogarets de Marratxinet i es Coscois, que en aquets temps de ben segur formaven un sol cos amb la resta del territori del municipi actual.

Els principals jaciments coneguts d'època romana i tardoromana, del terme de Santa Maria; es Cabàs, Son Credo,

Can Moragues, Son Llaüt i Cas Frares queden relacionats sota les traces principals de l'esquema proposat, la qual cosa, si més no, juntament amb el viari descrit dona consistència a la proposta de centúria tant en dimensions com en orientació dels seus costats.

Les distàncies que separen els tres camins que donen accés als comellars de Can Morro, el des Cabàs i el de Coanegra són pràcticament iguals a 1200 m. Aquest darrer tram de camí de Coanegra i el que hem dit puja al puig de Son Seguí dirigint-se en direcció nord-sud solar a l'ermita, queden separats per una distància triple de l'anterior. Al mateix temps es poden traçar dos eixos virtuals separats aquesta mateixa distància que es sobreposen respectivament, i al nord, sobre els jaciments de Son Llaüt i Son Credo, i al sud d'aquest darrer jaciment també al tram central (orientat segons el nord solar) de la carretera Ma3010. Si marquem les milles romanes (de 1478,5 m) sobre l'eix principal, prenent com origen el *Fòrum de Pol·lèntia* per sobre del qual passa l'eix principal, resulta que totes aquestes traces se sobreposen, amb exactitud considerable, respectivament a les milles 22, 23, 24, 25, 26, i 27. Sobre la milla 26 també es superposa l'eix de la carretera d'Alaró (Figura 9), i el camí del jaciment que es troba darrere de Sant Marçal es sobreposa a la milla 25.

Figura 9. En blanc el traçat dels camins, en gris els eixos virtuals que se sobreposen als jaciments i camins, i en groc la distància en metres referida al vèrtex inferior de la imatge.

Finalment, totes aquestes coincidències en repetició de distàncies, milles romanes, orientacions i jaciments coneguts no poden ser una altra cosa que el resultat d'aplicar un esquema d'ordenació del territori preestablert per part dels romans, i de cap manera fruit de la casualitat o de l'atzar d'intervencions sense un criteri comú.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERCH Figueras Ramon, Viñas i Parramon. Jafre. Girona 1999, p. 10-11
- ARRAYÁS Morales, Isaías. 2002. Tesi doctoral: El *territorium de Tarraco*. Les Fonts arqueològiques. B.4.588-2003/84-688-1008-8.
- ARRIBAS Palau A., *La romanització de les Illes Balears*. Lliçó inaugural del curs 1983-84, Universitat de les Illes Balears. 1983.
- BORRÀS Seguí, Antoni. «Formentera a l'època romana». Revista Lluç, 2007, núm. 856, (p. 39-45).
- BORRÀS Seguí, Antoni. «Es veritablement romà el pont de Pollença? », Bolletí de la societat Arqueològica Lul·liana, 2007, BSAL, 63 (p. 349-368)
- BORRÀS Seguí, Antoni. «El camí de Sa Bomba, romà o medieval? », 1r volum de la Misc. Gabriel Llompart de la revista Randa, núm. 61, 2008
- BORRÀS Seguí, Antoni. «La romanització de la vall d'Alaró», 1r volum de la Misc. Gabriel Llompart de la revista Randa, núm. 61, 2008
- CAPO Joan, Josep. *La vila de Santa Maria del Camí*, Vol. I, (1980).
- CAPO J. MORRO M., *Llegendes i rondalles Santamarieres*. Ajuntament de Santa Maria del Camí. 2007.
- ESTARELLAS Ordinas, M. Magdalena. *Poblament a Santa Maria del Camí des de la prehistòria al mon islàmic*. I Jornades d'estudis locals, Ajuntament de Santa Maria del Camí, 1998 (p. 41-58)
- FORTEZA, Miguel. *Las carreteras de Baleares*. Ministeri d'obres públiques, 1958
- GRIMALT, Francesc. *Els Camins de Calvià, Context i evolució de les vies preturístiques*. Premi Rei en Jaume d'investigació. Col·lecció investigació. Patrimoni. Ajuntament de Calvià. 200.
- GONZÁLEZ Blanco, A. «Los textos de la Cueva Negra. Del descubrimiento a su lectura y estudio» en A. González Blanco – M. Mayer – A.U. Stylow, *La Cueva Negra de Fortuna Murcia y sus tituli picti. Un santuario de época romana (Homenaje al prof. D. Sebastián Mariner Bigorra)*. Antigüedad y Cristianismo (Monografías históricas sobre la Antigüedad Tardía, IV), Murcia 1987, 15-27; id., «Historia de la investigación», en A. González Blanco, M. Mayer Olivé, A.U. Stylow, R. González Fernández (eds.), *El Balneario romano y la Cueva Negra de Fortuna (Murcia)*. Homenaje al prof. Ph. Rahtz.

Antigüedad y Cristianismo (Monografías históricas sobre la Antigüedad Tardía XIII), Murcia, 1996, p. 13-19.

MONTERO S., *Integración y mezcla de cultos en el s.e. de la península ibérica: la Cueva Negra* (Fortuna, Murcia) p. 169-181.

MORRO Veny, Guillem. *La vila de Santa Maria del Camí a mitjans de segle XV*. I Jornades d'estudis locals, Ajuntament de Santa Maria del Camí, 1998 (p. 59-78).

PALOL P., *Les Illes Balears en temps cristians fins als àrabs*. Institut Menorquí d'Estudis. 1984.

ULRIX, Florent, «*Recherches sur la méthode de traçage des routes romaines*», a: *Latomus* 22 (1963), S. 157–180.

VITRUBI Polió, M. *Los diez libros de Arquitectura*. Trad. J.L. Oliver Domingo. 1997. Madrid. Alianza Editorial.